

ZIENTZIEN, ARTEEN ETA HUMANITATEEN ARTEKO LANKIDETZAREN GARRANTZIAZ¹

Agustin Arrieta Urtizberea

Udako Euskal Unibertsitatearen izenean, Iñaki Alegriak gaurko hitzaldia emateko proposamena egin zidanean, poza sumatu nuen, estimatzen duzun norbaitek edo estimatzen duzun erakunde edo talde batek kasu egiten dizunean gertatzen den bezala. Areago, harrotasun tanta batzuetan bustirik zetorren nire poza. Dena dela, harrokeriarik ez, izan ere, ordu erdi geroago, poza eta harrotasuna ezerezean geratu ziren, eta haiei kezka, erantzukizuna, ardura eta antzeko sentimenduak edo grinak gailendu zitzaizkien.

“Zertaz hitz egingo dut?” Horixe zen nire baitan jira-biran zebilen galdera, berdin lantokian egon, berdin hondartzan, ohean edo bizikletan, tarteka galdera horrek bisita egiten zidan, “zertaz hitz egingo dut?”. Nire buruari esaten nion, aukera ona duzu, plaza ona izango duzu, zer edo zer interesgarria esateko, zer edo zer originala, esanguratsua, mamitsua esateko aukera duzu.

Azkenean nire buruari esan nion, utz itzazu tontakeriak alde batera, eta mintza zaitetz kezkatzen zaituen zerbaitetaz, ez da originala izango akaso, baina zure baitatik, zure kezketatik sortua izatea bederen. Antzerkirik ez Agus.

Egia esateko, irudipena daukat esango dudana nabaria dela; tribiala dela ere esango nuke. Baina agian nabaria edo tribiala den hori gogora ekartzea ona da zenbaitetan. Hala izatea espero dut.

Egun haietan, ekainean, uztailean, buruan nerabilen kezkaz mintzatzea erabaki nuen azkenean. Garai hartan “Filosofiaren defentsak” liburu kolektiboaren aurkezpenean parte hartu nuen; halaber, UEUK argitaratutako “Zientziaren argi-itzalak” liburuaz hitz egin nuen toki batzuetan. Besteak beste, ondorio apal bat atera

---

¹ Testu hau 2017ko irailaren 28an irakurri nuen Eibarren, UEren ikasturte hasiera ekitaldian. Nire eskerrik beroena Iñaki Alegriari eta UEUko gainerako kideei. Irakurleak kontuan izan behar du zirriborro edo behin behineko idazki baten aurrean dagoela.

nuen: “zientziak”, “arteak” eta “humanitateak” izeneko kutxa edo kategoria handietan biltzen diren diziplinek hezkuntzaren giltzarri izan behar dute: haien arteko lankidetzaz jorratu behar da, lankidetzaz hori ona delako egungo gizarte konplexuarentzat. Horretaz, mintzatuko naiz. Nola? Ba, aztertuko ditut lankidetzaz horren aurka detektatu ditudan jarrera batzuk. Jarrera edo ikuspegi horiek kritikatu ditut edo zalantzan jarriko ditut, eta kontraeraso horren besotan haien arteko lankidetzaren garrantzia justifikatzen saiatuko naiz. Jakina, horrek ez du esan nahi zientziak, humanitateak edo arteak kritikarik libre daudenik. Giza jardueren artean ez dago ezer mailu kritikotik kanpo, baina kritikak eta kritikak daude. Horietako batzuk desagokizat jotzen ditut, eta horietaz arituko naiz gaurkoan. Noski, nik gaur esango dudana, eztabaidagarria izateaz gain, partziala ere izango da, han eta hemen zenbait hari edo bide jorratu gabe utziko ditut, eta jorratutakoen artean batzuk sendoagoak dira beste batzuk baino.

Kontu bat onartu behar dut: kezka hauekin nenbilela liburu batzuk izan nituen lagun uda partean. Esaterako, Martha Nussbaumen “Irabazteko asmorik gabe” izenburukoa eta Margaret Atwood-en “Oryx eta Crake” baita orain hain ospetsu bilakatu den “Neskamearen ipuina” izenburuko liburua ere. Nussbaumen liburuan argudiatzen da humanitateen alde, hobe esanda, Martha Nussbaumek esaten digu humanitateak eta arteak hezkuntza sistematik baztertzeak ondorio latzak ekarriko dizkiola munduari. Baztertze horri *krisialdi isila* deitzen dio. Hitzaldi honen inspirazio iturri nagusia izan da. Oso zentzuzkoa iruditzen zait esaten duen ia guztia, beti baitago desadostasunerako zirrikituren bat. Hori ona da, higienikoa da, inongo desadostasunik ez dagoenean, kontuz! Bestalde, Margaret Atwooden liburuak, biak, distopien genero literarioan sar daitezke, eta bertan mundua, gurea, krisialdi baten ondoren nora iritsi den, nora iritsi daitekeen, marrazten da, eta berriak ez dira onak. Nik distopia hauek gustuko izaten ditut, akaso gure gizartearen ibilbidearen aurrean ez dudalako oso jarrera baikorra: normalean, onurei baino, alderdi txarrei erreparatzen diet,

eta distopietan alderdi txar horiek azpimarratzen dira, alderdi txar horiek modu bizian agertzen dira.

Horrela, liburu horiek irakurtzen ari nintzela, hitzaldi hau prestatzeko ideia batzuk, doinua eta neurria neureganatu nituen. Eskerrak, beraz, Marthari eta eskerrak Margareti! Zorrak kitatu behar dira.

Esan bezala, Martha Nussbaumek deskribatzen du eta baloratzen du *krisialdi isila* deritzona, hau da, humanitateen eta sorkuntzari lotzen zaizkion diziplinen gainbehera hezkuntza sisteman. Haren ustez, politikariek, agintariek eta botere faktikoek humanitateak eta arteak gutxietsi dituzte: zertarako filosofia, historia edo literatura? Zer ekar diezaioke gure gizarteari? Botere faktikoek uste dute ezer gutxi ekar dezaketela. Antza, gure gizartearen ikuspuntutik aipatu diziplinek ez dute baliorik edo ez dute balio handirik; kasurik onenean, apaingarri edo luxuzko gauza baten balioa dute. Horixe da, dei diezaiogun horrela, *teknokraziaren* tesia. Teknokrazian balioesten da ikuspuntu teknologiko, ekonomiko, edo enpresarial batetik baliotsua dena. Nussbaumek iragartzen ditu teknokrazia horrek ekarriko dituen arazoak mundu honetan. Neurri batean, bat nator, eta saiatuko naiz esaten zergatik diren garrantzitsuak gure gizartearentzat humanitateak eta arteak, saiatuko naiz adierazten zein den haien ekarpena, bai eta ekarpen horren garrantzia ere.

Bestalde, Margaret Atwooden liburu literarioetan kontatzen denez, mundua amildu egin da egoera tamalgarrian. Mundu honek dituen akats moralak areagotuko dira etorkizunean, eta mende askotan zehar eskuratu diren lorpenak ezerezean geratuko dira; atzerapausoak emango dira, azken buruan. Pentsatu nuen, gure inguruan dakusagun mundu hau ez baldin badugu ondo kudeatzen, gerta al daiteke halako, edo bestelako, hekatonberik? Zer egin daiteke hezkuntza sistematik? Nolako ekarpena egin dezake hezkuntzak?

Atwoodek bere liburuetan, orokorrean, erakutsi nahi digu gauzak ez doazela ondo gizarte honetan, eta arrisku handi batzuk hor daudela ixil-gordeka. Liburuok ezkutukoa begi bistan jartzen dute. Egia esateko, liburu horietan deskribatzen den mundua nahiko gertu sumatzen da.

Arrisku horiei nola egin aurre? Defendatu nahi dudana da zientziaren, humanitateen eta arteen lankidetzaren beharrezkoa dela. Arrisku horiek saihestearren, lankidetzaren ez da nahikoa izango, baina beharrezkoa bada. Eta lankidetzaren horren aurkako mezu batzuek indar handia eskuratu dute. Gaurkoan mezu horietako batzuk zalantzan jarri nahi ditut.

Zenbaitetan, lankidetzaren aurkako estrategia izan da lankidetzaren bat kritikatzeko: esaterako, kritika batzuk zientzietara lerratzen dira. Beste batzuek, ordea, humanitate eta arteetan jartzen dute fokua. Halako kritikez mintzatuko naiz. Kritika horiek, nire argudioak bide onetik baldin badoaz, pentsamendu eta, ondorioz, ekimen arriskutsuak bidera ditzakete: arriskutsuak gure gizartearentzat.

Hasi baino lehen ohartuko bat: “zientziak”, “humanitateak” eta “arteak” aipatu ditut, hiru kategoriatan erraldoi horiek aipatu ditut, baina ez dut ezer esan haien izaeraz haien mugez. Galde diezaiokegu gure buruari, zeintzuk dira humanitateak? Zeintzuk dira zientziak? Eztabaida hori konplexua da, eta saihestuko dut. Beste egun baterako gaia da. Normalean, zientziari buruz mintzatzen naizenean naturaren zientziak, gizarte zientzia batzuk, diziplina teknologikoak, enpresarialak, medikuntza, psikologia eta abar luze bat egongo dira fokupean. Normalean humanitateetan sartuko ditut era askotako historiak, artearen kritika edo filosofia bezalako diziplinak. Eta arteei buruz mintzatzen naizenean, ba literatura, musika, dantza, eskultura eta horrelakoak ditut gogoan. Espero dut hau nahiko izatea aurrera egiteko. Baina onartu beharra dago kategoriatan horien zehaztutaz mintzatzea ez dela kontu makala. Terminatu horien erabilerari

dagokionez, ez dago adostasun handirik nik mahai gainean izan ditudan testuen artean.

Nire inguruan zientzia ez da prentsa ona duen jarduera. “Nire inguruan” diot. Agian nire inguruan gertatzen dena ezin da orokortu, baina susmoa dut iruzkinduko ditudan ideiak nahiko zabaldua daudela, ezker, eskuin, goian eta behean.

Sarritan entzun dut: zientzia urruna da, aditu aislatuen kontua da, zientziak ekarri ditu nuklearrak, klima aldaketa, bonba atomikoak, kutsadura, zientzia negozioa da, gobernu boteretsuen adiskidea, genero bereizketaren iturrietako bat, zientzia harroa da, maskulinoa... Horrelako eta ildo bereko asko eta asko entzun izan ditut, nire inguruan.

Baieztapen horien baitan, neurri batean behintzat, koka daitezke zientziari egin dakizkiokeen zentzuzko kritikak, baina, esan bezala, nire gogoetak beste bide bat hartuko du. Fokupean jarriko ditut bestelako kritikak, inkoherenteak izatera iritsi daitezkeenak eta zenbaitetan, Susan Haack pentsalari feministaren hitzak gogora ekarriz, zinikoak ere izan daitezkeenak: *ziniko berriak* deitzen die.

Nire ustea da horrelako inkoherentziak txertatuta daudela gure gizartean, egunerokoak dira, eta inkoherentzia mota hori beti da arriskutsua, ez baitakizu norekin jokatzeko ari zaren, are gutxiago zertara jokatzeko ari zaren. Ohikoa bilakatu da zientzia zuri-zuriz edo beltz-beltzez margotzea, eta koloreztatze horiek ez dira egokiak. Zientziagintza, giza jarduera oro bezalaxe, kolore askotarikoa da. Zientziagintza behar bezala ezaugarritzea garrantzitsua da. Horrela bakarrik bidera dezakegu zentzuzko kritika. Aipatutako jarreretan, ordea, zientzia gaizki ezaugarritzen da, inkoherentziara iristeraino. Horrelako jarrerak zenbait iturritatik edaten dute, eta iturri horietako gutxi batzuen gaineko argibideren bat eman nahi dut. Horrela modu argiagoan ulertuko da defendatu nahi dudana, alegia, zientziagintza gure hezkuntza sistemaren pieza garrantzitsua da eta izan behar du,

baina behar bezala ezaugarritu behar da, ez zuri-zuriz ez beltz-beltzez jantzita, zientziagintza eraman behar da hezkuntza sistemara bere argi-ilunekin:

1749an, Dijongo akademiak saritu zuen Rousseau-ren *Zientziei eta arteei buruzko diskurtsoa*. Testu klasiko horretan zientziaren irudi edo argazki "ezkorra", negatiboa nahi bada, ematen digu Rousseauk. Neurri batean, irudi negatibo hori erromantizismoan jaso zen, eta irudi erromantiko hori gurera irisi da zenbait bidetatik: Rousseau, askoren ustez, azkeneko ilustratua da, eta lehenengo erromantikoa. Rousseau iraultza frantsesaren inspirazioa, Rousseau hezkuntza kontuetan berritzailea: horra hor bere *Emilio* ospetsua. Ba Rousseauk berak pentsatzen du zientziak baduela bere baitan gaitz bat. Zein da gaitza?

Aipatu testua saritua izan zen XVIII. mendearen erdi aldera. Bertan, Rousseauk gogora ekartzen digu elezahar egiptoar batek dioela gizakien atsedenen aurkaria den Jainko batek asmatu zuela zientzia (Rousseau 1750, 43-44). Rousseauen arabera, hasieratik jada zientzia gure alderdi ilunetatik eta gure kalterako sortua da. Zientziak, haren hitzetan, gure bizioetatik sortu dira: astronomia superstiziotik dator, fisika alferreko kuriositatetik,... Abiapuntu horretatik hasita, zientzia kaltegarria izan da gizakiarentzat. Rousseauen arabera, zientzia kaltegarria da moralarentzat edo etikarentzat (Rousseau 1750, 52). Ez hori bakarrik. Zientziak, giza zoriontasunaren ikuspuntutik, ez du ekarpen positiborik egiten. Ematen du luxuarekin lotzen duela edo ohituren apurtzailea dela, erlijioaren eta aberriaren aurkaria. Eta hori guztia negatiboa da: zientziak etorri dira giza taldea trinkotzen duten alderdiak edo ezaugarriak kaltetzera, besteak beste, erlijioa eta aberria kaltetzera. Zientziak burla egiten dio erlijioari, zientziak burla egiten dio aberriari, zientziak burla egiten die herriaren ohiturei; bestalde, zientzia luxuari lotzen zaio, botereari, Estatuari,...

Rousseauren arabera, zientzia giza atsedeenaren aurkaria da. Badirudi gizakiak hor zeudela eta norbait asmo maltzurrez zientziaren bidea jorratzen hasi zela. Nik uste dut ideia hau, aldaera desberdinetan, zabaldurik edo inplizitu dagoela zientziari egiten zaizkion kritika batzuetan, baina nik ez dut bat egiten. Oso urrun ikusten dut nire burua horrelako planteamenduetatik. Zientziaren jatorria ez da bide horretatik ulertu behar, nire ustez. Zientziak garatu dira gizakiak duen ezagutza-gosetik eta ezagutza-premiatik; azken buruan, ezagutza hori lotzen zaio gizakiak duen bizirauteko premiari. Hori da zientzien jatorria. Eguneroko bizitzan *aurrez aurre dugun hori, errealitatea* deitzen dugun hori, interpretatzea zeregin ezin garrantzitsuagoa da. Aurrez aurre dugun horren ezagutza minimoa beharrezkoa da ustekabekorik eta batez ere ustekabeko desatseginik gerta ez dadin. Ingurua interpretatzea, azken buruan, ingurukoari zentzua ematean datza, ulertzean datza. Ulertu nahi dugu gaua eta eguna, ura, animaliak, landareak, hodeiak, euria, ulertu nahi ditugu beste pertsonak, ulertu nahi dut nire burua,... Eta hori ulertu nahi dut, ahalik eta ongien bizitzeko, ahalik eta arazo gutxien edukitzeko. Zientziaren abiapuntua hori da, zientzia nonahi dago. Jakina, testuinguaren arabera ezagutza mota hori bide batetik edo bestetik ibiliko da, baina ibiliko da. Zientziaren eta ikerketaren bideak infinituak dira. Milan Kunderak dioen bezala “gaien kopurua infinitua da; izan ere, edozein gauzari buruz egin daiteke ikerketa”. Azken buruak, testuinguruak, zentzu zabal batean ulertuta, zehaztuko du ikerketaren edo zientziaren bidea zein izango den, baina zientzia, ezagutza, ikerketa ez da gizakiari asmo maltzurrez erantsi zaion ezer; aitzitik, zientzia, ezagutza eta ikerketa gizakiarekin batera datoz.

Munduan dagoenetik gizakiak ingurua ulertu nahi izan du, etenik ez duen interpretazio lanetan dabil. Ze erremedio! Eta interpretazio lan horietan kontzeptuak erabiltzen ditu, kontzeptuak sortzen ditu, kontzeptu sareak eraikitzen ditu, hipotesiak egiten ditu, teoriak finkatzen ditu. Ikaragarria da kontzeptuen asmakuntza: elektroiak, oxigenoa, ura, tigre, gizakia, haritza, serbioa, kroaziarra,

kontinentea, izarra, planeta, kulturak, nazioak, egoera mentalak, eskizofrenia, psikosia, mailegua, kreditua, zorra, kubismoa, neorealismoa, punk, rock, blues,... Ene!! Kontzeptu horien bidez saiitzen gara errealitatea interpretatzen, ulertzen, esplikatzen, aurreatzen. Hori da zientzia, besteak beste.

Zerbait interpretatzen dugunean, huts egin dezakegu. Askotan gertatu, gertatzen eta gertatuko da hori. Batzuetan, gure interpretazioak gertaeraren bat aurreatzen du, eta ez da betetzen. Askotan gure interpretazioek norabide okerretatik eramaten gaituztela jabetzen gara. Horrek esan nahi du arazoren bat dagoela gure interpretazioan, eta interpretazio hori fintzen, doitzen edo aldatzen saiitzen gara. Zientzia etenik gabeko mugimenduan dago.

Nire ustez, interpretazio jarduera hau ezinbestekoa da mundura iristen garenetik edo, bestela esanda, gizakia gizaki denetik. Rousseuren aurka, interpretazio jardueraren helbururik nagusia gizakia ahalik eta erosoan ibiltzea da, ustekabeko desatseginak ahalik eta gutxienak izatea. Azken buruan, ingurua ulertu nahi dugu, ingurua ikertu behar dugu: ezinbestekoa zaigu aurrez aurre dugun oro interpretatzea. Horra hor zientziaren jatorria.

Halere, tradizio batzuek bestelako mezua igorri dute, esan digute zientzia maltzurkeriari lotzen zaiola hasiera-hasieratik. Nik esango nuke maltzurkeriari lotu dakiokela, eta hala gertatzen denean, kritikatu behar dela, jakina, baina maltzurkeria hori ez doa zientziaren DNA-n, Rousseauzaleek diotenaren aurka, alegia, Rousseuren tradizioaren aurka, zientzia ez da berez edo jaiotzez maltzurra: zalantzarik gabe, maltzurkeria, baita onura ere, bateragarria da zientziarekin, baina leloak dioten bezala "gure esku dago" (edo egon beharko luke) zientziagintza, sare politiko-ekonomikoaren atzaparretan, behar bezala bideratzea.

Utz dezagun Rousseau alde batera eta ekar dezagun gogora beste idazle handi bat. Tolstoiz ari naiz. Zehatzago Ana Kareninaz arituko

naiz. Zergatik? Nire ustez behin baino gehiagotan zientziaren gaineko beste irudi negatibo bat zabaltzen da, eta Tolstoiren obra horretan modu ederrean aurkezten da irudi hori.

Ana Kareninan badago *Lyovin* izeneko pertsonaia. Pertsonaia zalantzata eta kezkatia da. Beti egonezinean, beti bere buruari galderak egiten. Lyovinek aitortzen du, urte asko zientziara emana igaro eta gero, sinesmenik gabeko gizon bihurtu dela. Bihurketa horrek bere ordaina izan du; antza denez, zientziak bizitzaren arazo nagusien aurrean nora ezean utzi du Lyovin bera. Hori da haren salaketa: zientziari ongi etorria eman zion bere garaian, baina geroago ohartu da zientziak ez duela asebetetzen. Zientziak hipotesi eta teoriak eman dizkio. Haiei esker egitate asko uler ditzake, baina galdera nagusiei dagokienez Lyovinek berdin-berdin jarraitzen omen du, zalantzati eta kezkatu, batez ere, arima, bizitzaren zentzu, zoriontasun eta balioei dagozkien auziak ezin ditu jorratu zientziak. Inportanteena zientziak kanpoan utzi du. Egoera tamalgarri horren aurrean, zein da Lyovinek bere buruari eskaintzen dion konponbidea? *Itzul gaitezen erlijiora!* Izan ere, erlijioak, zientziak ez bezala, galdera nagusiei aurre egiten die, auzirik garrantzitsuenak jorratzen ditu.

Pasarte batean Lyovinek, hil zorian dagoen bere anaiaren aurrean, beldurturik ikusten du bere burua: zergatik? Energiaren kontserbazioaren legea, eboluzioaren teoria, materiaren suntsiezintasuna eta bestelako pentsamendu zientifikoek ordezkatu dituzte bere haurtzaroko sinesmen erlijiosoak. Eta zein izan da emaitza? Bizitzaren eta heriotzaren aurrean orientabiderik gabe geratu omen da. Iruditzen zaio kale izoztuan biluzik dagoela, defentsabiderik gabe. Erlijiora itzuli beharra dauka.

Azken buruan, nire interpretazioan, pasarte hauetan kexa bat dago airean. Zientzia ordezkaten ari da erlijioa eta nolabaiteko galera ekarri du horrek. Zientziak itxaropena piztu du, baina ia-ia esku hutsik utzi gaitu, nora ezean.

Gurean, ñabardurak alde batera utzita, Xabier Letek, batzuetan behintzat, gertuko planteamendua egiten du: dioenez,

planteamendu *materialista* onartuta ere, halako sinesmen-fedeari txokoa utzi behar zaio, erlijioari txokoa egin behar zaio. Nonbait, *osagarritasunaren tesiaren* antzeko bat aldarrikatzen du: batetik, zientziek eskaintzen digute munduaren edo errealitatearen ikuskera materialista, baina irudi hori osatu beharra dago erlijioak eskaintzen duen sinesmenarekin. Bi mundu horiek oso bestelakoak dira, funtzionamendu oso bestelakoak dituzte, baina osagarriak dira, gizakiaren premia desberdinei erantzuten diete. Leterekin bat egin zezaketen, nire ustez, hainbat pentsalarik: Wittgenstein, Tolstoi, Kierkegaard eta William James pentsalariak, besteak beste. Horiek guztiek sinesmen-fede hori *modu ia mistikoan* ulertzen dute. Wittgensteinen arabera, Jainkoa da berak duen azkeneko itzaropena, Jainkoak beste inork ezin dezake atera Wittgenstein bera bizitzaren absurdotik.

Beraz, argazkia hauxe da: batetik, zientziak daude, ikuskera materialista. Bestetik, erlijioa dago, ikuskera espiritualista. Bigarrenak aurre egiten die arazo garrantzitsuei. Gainera, osagarria izan daiteke lehenengo ikuskerarekin, oso desberdina bada ere. Zientziek eskaintzen dutena eskaintzen dute, baina mundu hotz hori osatu beharra dago erlijioak eskaintzen dituen klabeekin: arimaz bete behar da materia gordina.

Nik uste dut Tolstoiren argazkia nahiko zabaldua dagoela gure inguruan edo gure inguruko zonalde batzuetan. Nik *baina* batzuk jarriko nizkioke argazki horri, baina ez dut denborarik nire arrazoiak garatzeko. Halere, gaur planteatuko dudan argazkia beste bat izango da, eta erlijioaren lekuan, hezkuntza sistemari dagokionez behintzat, beste pieza batzuk jarriko ditut. Tolstoik zioen arimaz, bizitzaren zentzuaz edo balioez zientziek ez dutela ezer ematen: horra hor erlijioaren kokapena. Nire ustean pentsamolde hori zalantzazkoa da: ohiko zientzietatik harantzago badaude beste ikerketa esparruak, besteak beste, humanitateak deitzen diren horiek. Haien artean filosofia aipatuko dut. Jesukristo iritsi aurretik, askoz aurretik, hau da, gure inguruan nagusi diren erlijioak abiatu aurretik, filosofian gogoeta

benetan interesgarriak idatziak izan ziren arimari buruz, bizitzaren zentzuari edo zoriontasunari buruz edo balioei buruz (Nikomakorentzako etika). Ez naiz sartuko xehetasunetan. Noski, auzi horiei filosofiak ematen dien tratamendua eta erlijioak ematen diena oso bestelakoak dira.

Esan nahi dudana da Tolstoik eta beste pentsalari handi batzuek zientzia osagarritzeko erlijioaren premia azpimarratu dutela. Labur esatearren, nik beste osagarri batzuk ekarriko nituzke gogora. Geroago itzuliko naiz kontu hauetara.

Rousseau eta Tolstoiren ideiak mahai gainean jarri eta gero, hona ekarri nahi dut gaur egun indar handiz dabilen pentsamoldea, zenbaitetan posmodernismoari lotzen zaiona.

Historia-testua literatura-artefaktu gisa izenburuko lanean, Hayden White-k dio kontakizun historikoak fikzioak direla, eta alderdi asko dituztela erkide literaturarekin. Eleberri egilea eta historialaria joko berean omen dabilta: erabiltzen duten hizkuntza metaforaz beteta omen dago eta esaldi bakoitza interpretazio anitzen atzaparretan eror daiteke. Iragana harrapaezina denez, historia istorio bihurtzen omen da, egilearen interesen arabera eraikitzen den istorio, hain zuzen ere.

Uste dut ikuskera honek, non historia istorio eta orokorrean zientzia fikzio bilakatzen den, ikaragarritzko eragina izan duela gurean, egungo gizartean, nahiz eta askotan eragin hori esplizitua ez izan. Azken buruan, esan nahi da zientzia fikzio antzeko bat dela. Nola iritsi gara puntu arraro honetara? Nik gertatutakoa honela laburbilduko nuke: postmodernismoaren ikuspegian, balio epistemikoak ukatzen edo ikaragarri ahultzen dira, edo gaizki ikusita daude, edo erlatiboak dira, edo interes pertsonalen arabekoak dira. Hortaz, ez dago ezagutza objektiborik, ez dago egiazko ezagutzarik, ez dago ezagutza oinarri dezakeen ebidentziarik: ebidentzia, egia edo objektibotasuna bezalako balio epistemikoek ospe txarra dute. Hori da bide posible bat zientziagintzaren bihotzean jotzeko, eta postmodernoak, nik uste,

arrakasta izan du gizarte mailan. Aipatu postmodernoak balio epistemikoak ukatzen edo gutxiesten ditu. Hori da oso zabalduta ikusten dudana ikuskeran, aldaerak aldaera, ezkerrean eta eskuinean, boterean eta kontraboterean.

Beste behin, zalantzak dauzkat. Historiari helduz, nahiko garbi dago fikzio sortzailearen eta historialariaren artean aldea dagoela, nahiz eta ezaugarri komunak beti aurki daitezkeen haien jardunean: historialariak (fikzio sortzaileak bezala) giza baliabideak erabiliko ditu, eta narrazio bat proposatuko du. Istorioa eta historia, biak, narratiboak dira, biak narrazio gisa gauzatzen dira. Beste ezaugarri batzuen artean, hori dute komun. Hala eta guztiz ere, historialariak erreferentzia egin behar dio bere esku ez dagoen iraganari eta, esaterako, ebidentzia berriek aldarazi dezakete historialariaren kontakizuna edo narrazioa. Horiek dira historialariaren joko-erregelak. Fikzio egilearen kasuan parekorik ez dago: fikzioaren kasuan kontakizuna goitik behera egilearen esku dago, baita kontakizuna aldatzeko ahalmena, ez dago inongo kanpo murrizketarik, ez behintzat historiaren kasuan daudenak. Fikzioaren kasuan, egiak edo objektibotasunak ez dute eginkizun funtsezkorik, bai akaso zeharkakorik. Fikzioaren bertuteak beste batzuk dira, fikzioaren joko-erregelak beste batzuk direlako. Istorioa eta historia joko desberdinak dira, joko-erregela desberdinei egiten diete men.

Orokorrean, eta labur esanda, postmodernismoaren izenean mintzatzen diren pentsalari batzuk saiatu dira zientzia bere ustezko balioetatik biluzten. Hala, zientzia bilakatzen da negozio hutsa, enpresa handi batzuen negozio hutsa, edo fikzio hutsa, eraikuntza sozial hutsa. Jakina, nik ez dut ukatzen zientziak negoziotik duela, ez dut ukatzen eraikuntzatik edo fikzio jokatik duela, baina hori baieztatzea gauza bat da eta beste kontu bat da esatea negozio hutsa, fikzio hutsa edo eraikuntza hutsa dela. Oso zentzuzkoa dena muturrera eramaten denean problematikoa bilaka daiteke.

Ez dut arakatuko gehiago postmodernoek, edo postmoderno batzuek, egindako kritiketan. Banan-banan aztertu behar dira, eta luze joko luke eginkizun horrek. Nik kontraeraso sinple eta intuitibo bat proposatuko dut. Planteamendu hauei koherentzia eza ikusten diet. Eta koherentzia edo koherentzia nahia izatea ere balio interesgarria iruditzen zait: bestela, inkoherentzia balioetsiz gero, nola eztabaidatuko dugu? Nola argudiatuko dugu? Ba al dago edozertara jokatzera joko erregularik ez badago? Egile batzuek, esaterako, ezagutza objektiboa kritikatzan dute objektibotasuna bera kritikatzan duten neurrian, baina gero konbentzitu nahi gaituzte beraien ikertu dutenaz. Galdera da: zertan da egile horiek objektibotasunik gabe ikertu dutena? Zertan da objektibotasuna edo egia erreferentziatzen ez duen ikerketa? Balio epistemikorik gabe nola bereizi ikerketa ona eta txarra? Nola bereizi iruzurra? Zergatik egin kasu egile horiek kontatzen digutenari? Zertan oinarrituko gara, balio epistemikorik ez badago? Nola konbentzi gaitzake inork balio epistemikoak gutxietsiz gero?

Azken buruan, olatu honetatik iritsi zaigu *balio epistemikoekiko mespretxua*. Zer da *posverdad* edo *egia-ostekoa* delakoa balio epistemikorik eza edo balio epistemikoekiko mespretxua ez bada? Izan ere, Harry Frankfurt-ek argudiatu duen bezala, gezurtiak berak ere errespetu handiagoa die egia bezalako balio epistemikoei, hitzontziak baino. Gezurtiak badaki gezurretan dabilela, eta gezurretan aritu ahal izateko egiaz jabetzen da. Hortaz, egia hor dago erreferentzia gisa. Hitzontziak edo egia-ostean zaleak, ordea, ezaxolati agertzen da egiaren edo faltsutasunaren aurrean: kontua da interesen arabera zehaztea zer esan behar den. Egia (edo faltsutasuna) ahaztu egiten dira, egiaren aurrean axolagabe agertzen da hitzontzia. 10 urte baino gehiago igaro dira Frankfurtek axolagabetasun mota horren arriskuak aztertu zituenetik. Gaur egun *egia-ostekoa* deitzen zaio.

Badago objektibotasunik ez dagoela esaten duen jendea, edo objektibotasuna boterearen tresna hutsa dela, baina gero beraien

etsaiaren kontakizuna kritikatzeko objektibotasunaren izenean: esaterako, batzuek esan dezakete objektibotasunik ez dagoela baina aldi berean argudiatzen dute tortura kasuak egon izana kontu objektiboa dela. Nik noski bigarrena onartzen dut, baina arazoa sortzen da tesi hori defendatzen denean objektibotasunaren ukazioarekin edo mespretxuarekin batera.

Inkoherentzia hauek ezkerrean eta eskuinean agertzen dira. Kazetaritzan, esaterako, balio epistemikorik ez badago, hau da, egiaz, objektibotasunik, ebidentziarik, eta enparaurik ez badago, posverdadaren (egia-ostearen) erresuman sartuko gara: kontua izango da komunikabide indartsuena edukitzea, ez fidagarriena izatea (izan ere, ba al dago fidagarria izatea balio epistemikorik gabe?) 1984, George Orwell-en liburuan egiaz gabeko mundua irudikatzen da, tirania gailurrera iritsia da, egia aritmetikoak ere zalantzan jartzen dira. Horra hor beste distopia bat. Hobe ez ahaztea liburu horren irakaspen hori.

Zergatik maila teoriko batean uko egin behar diogu eguneroko bizitzan hain erabilgarria den egiaz edo objektibotasunari? Zergatik? Zertarako? Zergatik pentsalari batzuk beren eguneroko bizitzan egiaz mintzatzen dira lasai asko eta beren gogoeta teorikoetan egiaz mespretxatzen dute? Askok estimatzen dituzten pentsalari pragmatistek inkoherentzia mota hori salatzen dute.

Zientziari kritikak egin behar zaizkio, baina egiaz batzuek egindako kritikak, nire ustez, noraezean uzten gaitu. Balio epistemikoak baztertzea zientziaren aurkako hordagoa da, eta batzuk pozten dira, baina zein egoeratan geratuko gara? Duela gutxi, Irati Jimenez idazleari irakurri nion pentsamendu ezkertiarra ezin dela erori ezagutzarekiko mespretxu horretan. Mespretxu horrek arrisku handia dauka: menpekotasuna! Gogora dezagun berriro Orwellen 1984 liburua!

Itzul gaitezen hezkuntza sistemara.

Kontuak kontu, hezkuntza sistemaren helburu nagusia da mundu honek dituen arazoei egoki erantzungo dien edo egoki aurre egingo dien pertsonak heztea. Hori izan daiteke Tolstoiren kezka: helburu horri begira zientzia ez da nahikoa, Tolstoiren arabera. Berak erlijioaren aldeko apustua egin zuen. Nik, aukeran, zientzien, arteen eta humanitateen arteko lankidetzaren aldeko apustua egingo nuke. Horrek ez du azkeneko soluziorik ekarriko, baina bide onean jar gaitzake. Egia esateko, azkeneko soluzioetan ez dut gehiegi sinesten.

Haatik, egungo gizartea beste bide batetik doa. Hori salatzen du Martha Nussbaumek, munduko hainbat eta hainbat hezkuntza sistema aztertu eta gero. Ez dago lankidetzarik, ez dago elkar osatzeko ahaleginik. Hezkuntza sisteman zientzia txertatu da. Hori egia da, baina haren presentzia lotzen zaio balio tekno-enpresarialek eskuratu duten lehentasunari. Batetik, zientziagintzaren presentzia mugatzen ari da gero eta gehiago diziplina tekno- enpresarialetara. Bestetik, balio horiekin zuzenean ezkontzen ez diren bestelako diziplinak (humanitateak eta arteak, kasu) desagertzen ari dira hezkuntza sistematik. Honek guztiak pertsonen ikuskera, zabaldu beharrean, estutzen du. Honi guztiari Nussbaumek *krisialdi isila* deitzen dio.

Gizarte aurreratuetan balio tekno- enpresarialak lehenesten dira, azken buruan, aipatu balioak oinarri gisa dituzten diziplinak lehenesten dira. Lehiakortasuna, irabaziak, etekinak lehenesten dira hezkuntza sisteman: errentagarritasuna helburu. Lehenesten dira epe motz-ertainean ustezko irabaziak ekarriko dituzten diziplinak.

Eta zalantzarik gabe balio horiei dagokienez, diziplina asko eta asko motz edo atzean geratzen dira, eta, zalantzarik gabe, humanitateak, arteak horien artean daude. Ez horiek bakarrik. Martha Nussbaumek salatzen duen bezala Amerikako Estatu Batuetan, adibidez, *Oinarrizko ikerketak eta ikasketak* deitzen diren horiek baztertuak geratzen ari dira. Esaterako, fisika teorikoa. Zergatik baztertzen da fisika teorikoa? Ba aplikazioak ez direlako begi-

bistakoak, ez direlako ikusten epe motz-ertainean. Egungo munduaren balioek iragazki lana egiten ari dira hezkuntza sisteman, botere faktiko agerikoen eta ez hain agerikoen eskutik.

Nire helburua ez da merkatuaren balioen garrantzia edo balio tekno-enpresarialen garrantzia ukatzea. Kontua da balio horiekin batera beste balio batzuk konbinatu behar direla, balio utilitarista murriz horiek beste balioetan busti behar dira. Merkatua ezin da utzi balio utilitarista horien erritmoan dantza egiten. Ezin dira ahaztu bestelako balioak, eta nire ustean bestelako balio horiek lantzeko, balio orekatzaile horiek lantzeko, humanitateak eta arteak ezinbestekoak dira. Ezin da ukatu utilitatearen edo baligarritasunaren garrantzia giza bizitzan. Eguneroko bizitzako “merkatu” txikiagoetan ere balio horiek behin baino gehiagotan goستن ditugu, eta denok bultzatzen ditugu. Tradizio oso interesgarria dago utilitarismoaren aldekoa, gogora ditzagun, besteak beste, David Hume eskoziarraren edo John Stuart Mill ingelesaren pentsamendu utilitaristak. Halere, haien ustez, balio utilitaristak ez doaz bakardadean. Haien utilitarismoan beste balioek garrantzi ezinbestekoa dute. Bizikidetzari begira, eta mundu honek arazo latzak ditu bizikidetzarekin, merkatuaren balio horiek beste balio batzuekin konbinatu behar dira. Esaterako, gizatasunari eta elkartasunari lotzen zaizkien balioak konbinatu behar dira merkatu balioekin. Hezkuntza sistemak parte hartu behar du prozesu horretan.

Mundu hau globalizatzen ari da etenik gabe, eta bere baitan ikaragarritzko mugikortasuna dago. Globalizazioa eta mugikortasuna mundu honen ezaugarriak dira, azkeneko 40 urte hauetan ikaragarri nabarmendu diren ezaugarriak. Zenbat aldatu den mundua nire gaztarotik. Besteak beste, globalizazioak dakar txitxiagoa dena suntsitzea, gutxiestea, baztertzea: txikia denak ez du lekurik edo zailtasunez egingo du bidea. Mugikortasunak kulturen arteko nahasketa dakar, jatorri oso bestelakoetatik etorritako jendea nahastea dakar.

Globalizazioari dagokionez, herri txikien, hizkuntza txikien, kultura txikien edo denda eta azoka txikien arazoez zer edo zer badakigu inguru honetan. Globalizazioaren zenbait alderdi onuragarriak izan daitezke, baina arazoak ere ekartzen ditu, azpimarragarriena akaso, txikiaren ahulezia. Hobe hori guztia aintzat hartzea berandu baino lehen. Merkatu globalaren balioak orekatu behar dira. Egia esateko, Martha Nussbaumek ez du gauza aipagarririk esaten arazo honetaz, agian nazio eta hizkuntza “handi” batean bizi delako.

Aipatu dudan beste ezaugarri bat mugikortasuna da. Mugikortasunak egoera paradoxikoak ekartzen ditu. Turistak ibili daitezke pobrezia nagusi den lurraldeetan. Eta horri deitzen zaio *beste kultura bat* ezagutzea. Horretaz gainera, egungo gizartean espazio berean, plaza publikoan, jatorri desberdinetako pertsonak elkartzen dira, eta elkartze horrek, ez gutxitan, arazoak dakartza. Arazo horiek kudeatu behar dira hezkuntza sisteman eta susmoa dut hor ere zer hobetu daukagula, han eta hemen.

Arazo horiei ezin zaie aurre egin merkatu balioak bakarrik gogora ekarriz. Mundu honetan balioen arteko sintonizatze lana behar da. Azken buruan, balio-sintonia behar da bizikidetzan. Eta sintonizatze lan hori ez dago idatzita doktrina erlijiosoetan, ez dago idatzita teoria zientifikoetan. Ez dago emana, ez da datu bat. Sintonizatzea prozesua da, denon arteko prozesua. Elkarrekin modu orekatuan bizitzeko, garrantzitsua da munduaren gaineko deskripzioa gutxi gorabehera partekatzea eta, halaber, balioen mailan gutxi gorabeherako adostasuna gertatzea. Hori da sintonizatzea. Eta hori hezkuntza sisteman jorratu behar dugu. Horrek eskatzen du, zalantzarik gabe, merkatu balioetatik harantzago jotzea. Horrek eskatzen du zientzien, arteen eta humanitateen arteko lankidetzaren hezkuntza sistemaren baitan. Labur bada ere, aipatuko dut zergatik.

Aipatu ditut egungo gizarteak dituen ezaugarri batzuk. Ezaugarri horien aurrean gogoeta interesgarriak eta aukera onak egiten dituzten pertsonak hezi behar ditugu. Hezkuntza bizikidetzara

bideratu behar da. Behar dira ezagutza, ulerpen eta errespetu handiko pertsonak. Behar dira beste kulturen historia ezagutzen duten pertsonak. Alegia, behar da historia. Behar dira argumentaziorako, eztabaidarako edo justifikaziorako gaitasunak eta tresnak. Balioen arteko sintonizatze lana bideratzeko argumentazioa behar da, eztabaidarako ahalmena, arrazoiak emateko ohitura, dogmatismotik urruntzen gaituzten praktikak landu behar dira. Ustedut, erlijioan ez bezala, humanitateetan horrelako gaitasunak lantzen direla, edo landu beharko lirakeela. Arteak eskaintzen ditu aukerak balioen mugetan arakatzeko, gure burua zalantzan jartzeko, besteen buruan murgiltzeko. Egungo gizartean, justifikazioaren gaintetik, argudiatzearen gaintetik, arrazoiak ematearen gaintetik, beste praktikak lehenesten dira merkatu balioak lehenesten direlako: erretorika, salmenta, edo etekina lehenesten dira justifikazioaren edo egiaren aurretik. Hau da egia-osteko gizartea: *bullshit*-aren gizartea, *selfieren* garaia, *narzisoak* nonahi sortzen dira gizarte honetan. Ovidiok burua altxatuko balu!

Egile asko eta asko arrazoi onak eman dituzte beste balio horiek humanitate-arteetan jorratzen direla uste izateko. Adibidez:

Batetik, gaitasun kritikoak jorratu behar dira, Nussbaumen hitzetan, *pertsona sokratikoak* behar dira. Gaitasun kritikoak txikiagotzen du sumisioaren aukera, gaitasun kritikoaren eskutik ihes egin diezaiokegu tradizio edo autoritate kaltegarriekiko mendekotasunari, mendebaldean eta ekialdean. Bide horretatik sortu daiteke kultura politiko osasuntsua, politika, bere jatorrian, eztabaidagune, argudiaketa-gune, baita, edo izan beharko luke.

Bigarrenik, ezagutu behar da neurri handiago batean besteen kultura, besteen bidea, besteen historia. Horrela saihestu daitezke onen eta gaiztoen arteko zatiketa sinplistik, nonahi eta noiznahi erabiltzen direnak gizarte honetan. Ezjakintasun historiko-kultural ikaragarria daukagu, sekula baino baliabide hobeak ditugunean.

Hirugarrenik, gure gizartearen arazoei hobeto aurre egite aldera, zenbait pentsalarik argudiatu dute irudimena eta enpatia oso garrantzitsuak direla. Munduaren gaineko ezagutza egokia edo zientifikoa lortzeaz gain, irudimena eta enpatia lantzeak ikaragarrizko garrantzia dauka. BESTEA ULERTZEKO, hau da, BESTEAREN errelatoa edo kontakizuna, BESTEAREN sentimenduak edo espektatibak ULERTZEKO gaitasunak lantzeak garrantzitsua izan beharko luke hezkuntza sisteman. Ulerpen mota horrek eskatzen du, besteak beste, irudimena lantzea. Besteenganako benetako interesa jorratu behar da hezkuntza sistemaren baitan, eta horretarako bestearen esperientzia nolakoa den irudikatzea ezinbestekoa da.

Bide horretan, pentsalari askok uste dute artea tresna bikaina izan daitekeela. (Jakina, horrek ez du esan nahi artearen interesa gaitasun honetara mugatu behar denik.) Nussbaumez gain, hala argudiatu du artean aditua den Kendal Waltonek edo fikzioari buruz lan garrantzitsuak idatzi dituen Gregory Curriek edo fikzioaren auzia ikuspuntu psikologiko batetik aztertu duen Keith Oatleyk. Artelan batzuk enpatia lantzeko oso egokiak dira, jartzen gaituztelako oso urrun dauden lekuetako eta denborako pertsonekin harremanetan. *Imajinazio enpatikoa* deitzen dio horri guztiari Nussbaumek. Currie *imajinazio proiektiboaz* mintzatzen da. Honen harira, duela ez asko, ideia hauetaz irakurtzen ari nintzela, Errenteriako alkatea den Julen Mendozaren hitzak entzun nituen, Errenterian ETAk hil zituen zinegotziei eta haien senideei egindako omenaldi batean: esaten zuen herri honetan (Euskal Herri honetan) ez dela egon imajinazio nahikorik bestearen lekuan kokatzeko, eta horrek egin gaitu itsu bestearen sufrimenduaren aurrean. Horri enpatia falta deitzen zaio, eta gaitasun hori jorratzeko imajinazioa klabea da. Nussbaumek hor kokatzen du artearen garrantzia hezkuntza sisteman. Antza, alkatearen hitz horiek beste errenteriar baten hitzak ziren, hain zuzen ere, Ion Arretxeren hitzak. Arretxe zuzendari artistikoa izan zen pelikula askotan. Aurten joan zaigu Ion, *Intxaurren* ospetsuaren

gerizpean Galindok eta enparauek inongo enpatiarik gabe torturatu zuten Ion bera.

Gizarte guztietan daude puntuitsuak, eta hezkuntza sistemak itsutasun horiek konpondu behar ditu. Nussbaumek, adibide askoren artean, Ralph Ellisonen “Gizon ikusezina” izeneko lan literario klasikoa aipatzen du. AEBetako gizarteak puntuitsu asko dauzka, besteak beste, arrazakeriarena. Eleberriaren protagonista, gizon beltza, ikusezina da. Irakurleak bizitzen du ikusezina den pertsona horren egoera. Hala, arrazakeria ezagutza zientifikoaren bidez jorratzeaz gainera, literaturaren eskutik bizi daiteke, irudimenari esker beltzen kokapenean jar gaitezke. Ez da nahikoa hain beharrezkoak diren berdintasun legeekin eta arauekin: gutxiespen egoeran bizi direnen egoeran bizi behar dugu, eta arteak, literaturak, aukera hori ematen du zenbaitetan.

George Eliot izenaz ezagunagoa den Mary Ann Evans Cross-en hitzak ekarri nahi ditut hona. Berak dioenez, “arteak gure esperientzia zabaltzeko aukera ematen digu, beste pertsonetikiko harremana hedatzeko aukera ematen digu, gure ibilbide pertsonalaren mugak gaindituz.”

BUKATZEKO

Esan dudana eztabaidagarria izateaz gainera, bukatu gabe dago, bide asko ez ditut jorratu, eta jorratu ditudanetan oraindik badaukat lana. Halere, bi ideia gogora ekarriz amaitu nahi dut. Otto Neurath soziologoak giza ezagutza itsasontzi baten gisan irudikatzen zuen, itsas zabalean dabilen itsasontzi gisa, itsasoaren gora beherei, haserraldiei eta barealdiei aurre eginez dabilen itsasontzi gisa. Itsasontziak arazoak dituenean, itsasoan bertan, ibilian, konpondu behar dugu. Horrela, itsasontzia agian gero eta sendoagoa da, gero eta trinkoagoa, gero eta hobeto egiten dio aurre itsasontziari. Nik uste dut irudi horri xehetasun bat erantsi behar diogula. Agian galdetu behar diogu gure buruari, nora goaz? Nora doa gure

itsasontzia? Aurrera, aurrera eta aurrera egin beharrea, agian komeni zaigu gure bidaiaz patxadaz pentsatzea.

Jendarte elkartuago bat behar dugu, pentsakorrago, sakonago, motelago baina sendo dabilena, apalago, umilago, kritikoago, teoriarik indartsuenak ezagutzen dituen, teoriak dakartzaten aplikazioen berri duena, aplikazio horien mugez, onurez eta kalteez jabetzen dena. Horretarako zientzien, arteen eta humanitateen arteko lankidetzak beharrezkoa da hezkuntza sistemaren maila guztietan. Diziplina horiek guztiek leku duina izan beharko lukete hezkuntza sisteman, gainera harremanetan jarri beharko genituzke. Diziplina horiek, harremanetan jar ditzagun, dauden kutxetatik atera behar dira.

Eskerrik asko zuen arretarengatik